

مجلس شورای ملی دوره ششم

ناهید فرهادنیا

انتخابات

در تاریخ ۹ آبان ۱۳۰۴ شمسی انقراض سلطنت قاجاریه اعلام شد و حکومت موقت به رضا پهلوی سپرده می‌شود و تعیین حکومت قطعی به نظر مجلس موسسان موکول می‌گردد.

«مجلس موسسان در چهارمین جلسه به تاریخ ۲۱ آذر ۱۳۰۴ با اکثریت ۲۵۷ نفر از ۲۶۰ نفر عده حاضر طی ماده واحده‌ای مواد ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۴۰ متمم قانون اساسی را اصلاح و سلطنت را به شخص رضایپهلوی تفویض و در اعقاب ذکور ایشان نسل بعد نسل برقرار نمود. رضا شاه روز ۲۴ آذر مراسم تحلیف بجا آورده و فروغی از روز ۲۸ آذر به مقام ریاست وزرائی رسید. نخستین برنامه دولت فروغی تهیه مقدمات برای انتخابات مجلس ششم بود و برطبق قانون انتخابات می‌بایست پنج ماده مانده تا مجلس جدید آغاز شود مقدمات آن تهیه شود تا مجلس در موقع مقرر افتتاح گردد. تهیه مقدمات انتخابات دوره ششم در اوایل دی ماه آغاز گردید. صدق این مدعا را می‌توان مطالبی که در این تاریخ در روزنامه شفق سرخ به چاپ رسیده است عنوان نمود. در شماره‌ای از این روزنامه این طور آمده است: «مطابق اطلاعاتی که کسب گردید انتخابات دوره ششم قریباً شروع خواهد شد. اداره مرکزی انتخابات وزارت داخله، حسب الامر آقای وزیر شروع به تهیه مقدمات انتخابات دوره ششم تقنینیه نموده است و مقرر گردید به کلیه حکام و مامورین ایالات و ولایات اطلاع داده شود...»

صدور فرمان انتخابات به شکل اطلاعیه عمومی روز ۲۷ بهمن ماه ۱۳۰۴ انتشار یافته است و برای شروع انتخابات جدید پادشاه مملکت به عنوان بالاترین مقام اجرایی کشور فرمان آغاز انتخابات را صادر نمود و از طرف ایشان انتخابات کاملاً آزاد و به اراده ملت واگذار شد. با این مضمون: «جناب اشرف رئیس الوزراء در این موقع که عن قریب اهالی مملکت به اجرای وظیفه ملی خود در انتخاب نمایندگان دوره ششم تقنینیه

مواجه خواهند شد مقرر می‌فرمائیم که مراقبت کامل بنمائید احدی از مامورین دولت در انتخابات اعمال نفوذ ننموده و انتخاب نمایندگان با نهایت آزادی به عمل آید و یقین داریم خود اهالی مملکت به واسطه پی بردن به لزوم اجرای اصلاحات اساسی و سریع در مملکت دقت کامل خواهند کرد که عناصر اصلاح‌خواه و وظیفه‌شناس و مملکت دوست را که قادر به اجرای وظایف نمایندگی باشند و در پیمودن طریق اصلاحات با قوه مجریه هم قدمی نمایند، انتخاب خواهند نمود. ۲۷ بهمن ماه ۱۳۰۴»

بعد از صدور فرمان انتخابات بر طبق قانون انتخابات (۲۸ شوال ۱۳۲۹) و اصلاحیه‌ای که در مجلس پنجم در سه نوبت در جلسات ۱۲ شهریور ۱۳۰۴، ۵ مهرماه، ۱۲ مهر صورت گرفت انتخابات در سراسر ایالات و ولایات آغاز گردید.

تشکیل انجمن نظارت بر انتخابات

پس از صدور فرمان انتخابات نوبت به تشکیل انجمن‌های نظارت یعنی یکی از حساس‌ترین بخش‌های برگزاری انتخابات رسید. در فصل چهارم قانون انتخابات در تشکیل انجمن نظارت اینطور آمده است: «حاکم یا بخشدار در هر حوزه انتخابیه موظف بود پس از وصول دستور وزارت داخله در فاصله پنج روز ۳۶ نفر از معتمدین محل را برای تشکیل انجمن نظارت مرکزی در هر حوزه انتخابیه دعوت کند دعوت شدگان موظف بودند در همان جلسه با اکثریت نسبی ۹ عضو اصلی و ۹ عضو علی‌البدل انجمن نظارت مرکزی در هر حوزه انتخابیه را از میان خود یا خارج از مجموعه خود انتخاب کنند.

حاکم به عنوان مسئول اجرای حوزه انتخابیه پس از انجام این کار اسامی اعضای منتخب انجمن نظارت بر انتخابات را بلافاصله به وزارت داخله اعلام و امکانات لازم را جهت انجام وظایف قانونی در اختیارشان قرار می‌داد. تشکیل انجمن‌های فرعی با نظارت بخشدار بر عهده انجمن‌های مرکزی نظارت بر انتخابات بود. بر طبق قانون انتخابات انجمن‌های نظارت همزمان مجری و مسئول صحت جریان انتخابات بودند.

هیچ تفکیکی میان بخش اجرایی و بخش نظارتی وجود نداشت و هر دو وظیفه مهم به یک نهاد واحد سپرده شده بود و این امر در برگزاری عادی و سالم انتخابات شبهه ایجاد می‌نمود. حکام در حوزه‌های انتخابیه فراخور اوضاع و احوال حاکم بر حوزه انتخابیه انجمن‌های نظارت بر انتخابات را تشکیل می‌دادند و به تدریج آماده برگزاری انتخابات مجلس جدید می‌شدند از آنجا که برگزاری انتخابات به صورت هم‌زمان در سراسر کشور انجام نمی‌گرفت هر حوزه انتخابیه ضمن هماهنگی با مرکز، اختصاصاً اقدام به تشکیل انجمن و رأی‌گیری می‌نمود و طبیعتاً انتخاب انجمن‌ها در حوزه‌های کوچک دچار مشکل می‌گشت.

مشکلات اساسی دولت در حوزه‌های بزرگتر بود «به طور مثال انتخاب تدین به ریاست انجمن نظارت بر انتخابات در دوره ششم تهران مورد اعتراض میلیون و افکار عمومی قرار گرفت و سرانجام دولت، میرزا حسن خان مشیرالدوله را به ریاست انجمن نظر برگزید.»

نحوه شروع انتخابات

وظیفه مهمی که قبل از شروع رأی‌گیری بر عهده انجمن‌های نظارت گذاشته شده بود مسئله اطلاع‌رسانی در انتخابات از طریق تهیه و نشر آگهی‌های انتخاباتی بود. این آگهیها در واقع سند رسمی اطلاع‌رسانی در امر انتخابات محسوب می‌شد که بایستی محل تشکیل انجمن در زمان رأی‌گیری شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان، ترتیب گرفتن تعرفه و دادن رأی وعده نمایندگی که باید در حوزه مربوطه انتخاب شوند را به اطلاع همه واجدین شرایط برسانند. برای نمونه: «به اعلان انجمن نظارت مرکزی انتخابات تهران که ۱۸ فروردین ۱۳۰۵ شمسی انتشار یافته بود و از این تاریخ تا ۴ اردیبهشت واجدین می‌بایست در محل‌هایی که در این اعلان مشخص شده حضور یابند. بطور موردی اشاره می‌کنیم به طور مثال ساکنین «شمیرانات و توابع ده روز اول درامامزاده صالح و هشت روز آخر در نیاوران...» انتخاب‌شوندگان باید دارای این صفات باشند کمتر از سی سال و زیادتر از هفتاد سال نباشند و...

«اعلان انتخابات دوره ششم قرار بود در ۴ اسفند برای تشکیل انجمن نظارت به اطلاع کلیه عموم برسد». که البته به دلیل گستردگی حوزه‌های انتخابیه و دوری نقاط این تاریخ برای همه ایالات و ولایات یکسان نبوده است. گرچه این اطلاع‌رسانی به موقع نبوده اما به هر حال آگهی‌های لازم به مردم داده شده بود. عدم اطلاع‌رسانی به موقع سبب شد تا انتخابات در یک تاریخ مشخص پایان نگیرد به هرروی عدم آگاهی کلی مردم نمی‌تواند رافع انجام وظیفه قانونی از سوی انجمن‌های نظارت باشد.

چگونگی کاندیداتوری و آگهی تبلیغاتی در انتخابات

اساساً تشریفاتی تحت عنوان کاندیدا شدن اشخاص واجد شرایط برای نمایندگی در انتخابات مجلس ششم مرسوم نبود و بر طبق قانون همه آزاد بودند در انتخابات خود را بر مردم عرضه کنند و مردم هم مختار بودند به هر کس که خود را کاندیدا کرده باشد رأی دهند. «پس از خاتمه انتخابات بود که انجمن نظارت در مرحله اول و مجلس شورای ملی در مرحله دوم صلاحیت انتخاب‌شونده را از نظر صحت جریان انتخابات و از نظر وجود شرایط محرومیت مورد رسیدگی قرار می‌داد. اولی از صدور اعتبارنامه سر باز می‌زد و دومی آن را مورد رسیدگی نهایی قرار می‌داد و گاهی نهایتاً شخصی را بدون اعتبارنامه به عنوان نماینده به رسمیت می‌شناختند و چه بسا ممکن بود شخصی صاحب صلاحیتی را با در دست داشتن اعتبارنامه به دلایل مختلف از راهیابی به مجلس باز دارند و این هم نقصی بود که در قانون انتخابات وجود داشت».

«از دوره پنجم به بعد ارتش جدید به وجود آمد و دولت مرکزی قدرت بیشتری یافت. دخالت در انتخابات عینیت بیشتری به خود گرفت در دوره ششم تنها تهران از این دخالت‌ها، مستثنی بود اما در دوره‌های بعد برای انتخابات لیست دولتی به وجود آمد که در آن نام اشخاص مورد اعتماد شخص شاه و دولت ذکر شده بود این روند تا پایان حکومت رضاشاه تا سال ۱۳۲۰ ادامه داشت». با شرایط یاد شده دسته‌ای از کاندیداهای مجلس ششم همان نمایندگان سابق بودند که در ادوار قانون‌گذاری گذشته حضور داشته و از معروفیت لازم نیز برخوردار بودند و چندان نیازی به تبلیغات آنچنانی احساس نمی‌کردند. دسته‌ای دیگر کسانی بودند

که شاه را در رسیدن به مقام سلطنت یاری رسانده و زمینه را برای انقراض سلطنت قاجاریه فراهم کردند گروهی از کاندیداها را چهره‌های جوان تحصیل کرده که برخی از احزاب و اصناف از آنها حمایت می‌کردند تشکیل می‌داد و بیشتر آگهی‌های تبلیغاتی به این دسته اختصاص داشت.

غیر از تبلیغاتی که برای کاندیداها منتشر می‌شد که به نمونه‌ای از آن اشاره می‌شود ارباب جراید مردم را به شرکت گسترده در انتخابات و گزینش صحیح در این دوره فرا می‌خواندند. اکنون به مقاله‌ای در این خصوص اشاره می‌شود: «ای مردم ایران تا کی جمود، تا کی تقلید، در این موقعی که دارد آتیه مملکت شما به واسطه دوره ششم معین می‌شود و می‌توان گفت که این دوره از تمام دوره‌های گذشته مهم‌تر بوده و تغییرات و تبدیلات عظیمی توسط آن رخ خواهد داد بر تمام حساسین و علاقمندان مملکت لازم و واجب است. اشخاصی را برای وکالت انتخاب نمایند که بیش از سایرین به اصلاحات اساسی علاقمند می‌باشند هر گاه علاقمندان مملکت اینگونه اشخاص را از میان طبقه تجار و سایر عوامل مملکت جستجو نمایند حتما پیدا خواهند کرد. باری تا کی باید وجیه المله نماها و سیاست بافهایی را که هزار دفعه امتحانات بی لیاقتی و خودخواهی خود را نسبت به این آب و خاک ابراز داشته‌اند انتخاب نمائیم باز هم باید انتخاب کرد ما به صدای رسا می‌گوئیم اگر چنانچه از اشخاص صالح و مفید صرف‌نظر کرده و از روی تقلید و جمود و تبلیغ این و آن اشخاص پوچ و خود نما را انتخاب نمائیم باید منتظر آتیه تاریک‌تر از گذشته باشیم».

نمونه‌ای از آگهی تبلیغاتی که توسط حزب ایران جوان انتشار یافته و فعالیتش را در زمینه انتخابات نشان می‌دهد در اینجا درج می‌نمائیم: «جمعیت ایران جوان در تعقیب بیانیه ۱۴ اسفندماه خود که در جراید مرکز انتشار یافت، ۷ نفر از اعضای خود را که برای انتخابات دوره ششم نامزد نموده است. مختصر معرفی و به اطلاع عموم می‌رساند: ۱- میرزا مصطفی قلی خان بیات فارغ التحصیل از مدرسه عالی فلاحت فرانسه معاون وزارت فواید عامه ۲- میرزا علی اکبرخان سیاسی فارغ التحصیل از دارالمعلمین فرانسه معلم مدرسه علوم سیاسی و مدرسه دارالفنون ... هم وطنان اگر از اوضاع اقتصادی و اجتماعی خود خسته شده‌اید اگر می‌خواهید وکلایی که به مجلس بروند که هم عالم... به این کاندیداها رأی بدهید.»

بحث حاضر را با بیانات دکتر مصدق خاتمه می‌دهیم: «بنده یقین دارم که انتخابات آزاد باشد یا نباشد یک اکثریت بزرگی از همین آقایان در نتیجه هر قسم انتخاباتی انتخاب خواهند شد؛ ولی بنده معتقد هستم که وکلای ملت همیشه مأمور ملت باشند یعنی رقم خودشان را از ملت بگیرند.»

نحوه اخذ رأی استخراج و شمارش آن

اخذ رأی بر عهده انجمن‌های نظارت، در هر حوزه انتخابیه بود، که عمدتاً در محل حکومت و بخشداریه‌ها مستقر می‌شدند. پس از ختم انتخابات انجمن‌ها موظف بودند حداکثر ظرف مدت ۲۴ ساعت آراء ماخوذه را از صندوق‌ها خارج و در حضور اعضای شعبه اخذ رأی و سایر حضار شمارش کنند. قانون گذار راهکارهایی در خصوص چگونگی شمارش آراء اندیشیده بود که اگر به درستی به کار گرفته می‌شد تا حدودی سلامت انتخابات را تضمین می‌کرد. مثلاً در صورتی که برگه‌های رأی افزون بر تعداد تعرفه‌های ثبت شده بود

انجمن موظف بود آراء زاید را از کل آراء کسر کرده و باطل نماید و نتیجه را در صورت جلسه ثبت کند. علاوه بر این اوراق سفید و ناخوانا و اوراقی که به طور صحیح کاندیدای مورد نظر را معرفی نکرده بود و یا کلمات زائد داشت می‌بایست جزء اوراق باطله ضمیمه صورت جلسه انتخابات گردد. اما به هنگام رسیدگی به بعضی از اعتبار نامه‌ها در مجلس معلوم شد که این وظیفه به درستی صورت نگرفته است. انجمن‌ها موظف بودند برگه‌های رأی را تا موقع انحلال انجمن (یعنی پانزده روز پس از خاتمه انتخابات) نزد خود نگهدارند.

پس از انقضای مهلت دریافت شکایات در هفته اول و رسیدگی به شکایات در هفته دوم برگه‌های رأی رادر حضور حاکم و جمعی از معتمدین محل معدوم کنند و فقط آراء باطله را که ضمیمه صورت جلسه انتخابات بود، از این قاعده مستثنی بود.»

پس از مشخص شدن نتیجه نهایی انتخابات از طریق حکومت محل طی نامه رسمی، کسب اکثریت آراء به فرد منتخب در هر حوزه اعلام می‌کرد تا پذیرش یا عدم پذیرش نمایندگی را ظرف یک هفته کتبا به اطلاع حاکم حوزه انتخابیه برساند و در آن صورت انجمن پس از بررسی شکایت‌ها و تأیید صحت انتخابات برای فرد منتخب اعتبارنامه صادر می‌کرد.

اعمال نفوذها در انتخابات و شکایتها

انتخابات مجلس ششم نخستین انتخابات در فضای جدید پس از انقراض سلطنت قاجاریه بود. از دوره پنجم به بعد با قدرت فراوانی که دولت و شاه با ایجاد ارتش نوین کسب کرده بودند، اعمال نفوذ در جریان انتخابات شدت بیشتری گرفت و فرمان شاه در برگزاری آزاد انتخابات مجلس ششم یک تشریفات سیاسی بودو تنها تهران در آن مقطع از آزادی نسبی برخوردار بود. صدق این مدعا شکایت‌ها و اعتراضات ولایاتی است که جزء اسناد و مدارک مهم در این دوره گردآوری شده است. و همگی این اسناد حکایت از دخالت دولت و متنفذین محلی در امر انتخابات دارد. از دوره ششم به بعد تا سال ۱۳۲۰ بتدریج از مردم سلب اختیار شده و دولت و شخص شاه با تهیه فهرستی از اسامی مدنظر خود کاندیدای خود را به مردم تحمیل می‌نمودند.

الف- دخالت دولت در امر انتخابات: دولت‌آبادی در این خصوص می‌نویسد: «هیچ انتظار نداشتیم دیگر بتوانیم در مجلس شورای ملی خدمت نمایم انتخابات دیگر آزاد نخواهد بود و هر کسی را دربار بخواهد انتخاب می‌شود. در آخرین مجلس ملاقات خصوصی من با شاه پهلوی ضمن مذاکرات گفت، نمایندگی مجلس دیگر به درد شما نمی‌خورد زیرا شما مقید هستید که کارها از روی قانون جاری باشد. مرادش انتخابات برای نمایندگی بود در صورتی که مجلس تا چند دوره باید به همین صورت دایر بوده باشد، یعنی انتخاباتش به دستور دولت انجام بگیرد.» «انتخابات مجلس ششم شورای ملی شروع شد، دولتیان درصدد بر می‌آیند تا اشخاص مورد نظر خود را به مجلس راه دهند به طوری که در تهران انجمن نظارتی تشکیل گردید که در آن اگر شخصی سعی می‌کرد نام دیگری را برخلاف نظر آنها در جعبه آراء بیندازد ورقه را از

دستش گرفته و می خواندند و صاحبش مورد تعقیب واقع می شد. اما به دلیل اعتراضاتی که صورت گرفت ریاست انجمن تغییر می کند و نظر دولت در تهران تأمین نمی گردد و چند نفر از ملیون خارج از صورتی که دربار به نظمیته داده بود انتخاب می شوند».

در تهران از لیستی که مدرس داده بود ۹ نفر به مجلس راه یافتند و وکلای حقیقی مردم هم همین تعداد بودند درباریان از این اتفاق ناراضی نبودند، زیرا مقصود حقیقی آنها در دست داشتن اکثریت کامل مجلس بود و این امر با انتخابات فرمایشی در ولایات تأمین شده بود. بنابراین حضور چند نفر خارج از حوزه در تهران برای هدف آنها مضر نبود. خصوصاً که از طرف شاه فرمانی هم صادر شده بود که: «انتخابات آزاد است، شاید معنایش این بوده که برای دولت و دولتیان آزاد است. ولی در ظاهر به دیده اشخاص بی خبر انتخاب شدن چند نفر از ملیون جاری شدن مفاد آن فرمان را می رساند و این آخر نمایش حکومت ملی بود که به این صورت انجام می گرفت».

توضیحات فوق چنین نتیجه می دهد که انتخابات دوره ششم به جز تهران که در آن سعی شد تا از دخالت دولت دور باشد در ایالات و ولایات دخالت دولت و نظامیان سبب شد تا اشخاصی به مجلس راه بیابند که تأمین کننده نقطه نظرات دولت و دولتیان باشند و به قولی مجلسی ایجاد شد که: «آلت دست مطیعی برای حکومت بود مجلسی که با نظامهای پارلمان اروپای غربی قابل مقایسه باشد وجود نداشت وکلای مجلس بیشتر کسانی بودند، منتخب دولت که گوش به فرمان رئیس مجلس داشته نه نمایندگان برگزیده ملت»

ب- اعمال نفوذ ملاکین و متنفذین محلی: متنفذین محلی بدور از هیاهوی مطبوعاتی و حزبی با اقدامات سنتی موثر خود و با داشتن کارایی و معروفیت و سرمایه لازم برای تبلیغات با حمایت از برخی اشخاص تلاش می کردند با ورود آنها به مجلس به مقاصد خود برسند و علاوه بر جایگاه اجتماعی صاحب نفوذ سیاسی نیز بشوند متنفذین محلی که بیشتر ملاکین بزرگ بودند با همکاری حاکم منطقه و یا عوامل نظامی دولت در محل اقدام به اعمال نفوذ می نمودند برخی از اعتراضات به انتخابات ناشی از این همکاریها بود.

ج- نفوذ خارجیان: درباره نفوذ خارجیها به طور مستقیم در انتخابات این دوره موردی دیده نشده است. در این زمینه تنها می توان به سند وزارت داخله (کشور) درباره ارتباط مخفی صادق زاده با فردی روسی و مداخله وی در امر انتخابات گرمرو و سراب اشاره نمود. صادق زاده قصد داشته با حمایت روسها در امر انتخابات اختلال ایجاد نماید در هر حال ایشان اگر چنین نیاتی هم داشته اند در تحقق آن موفق نگردیدند. بیشتر شکایتها و اعتراضات مردم از نحوه برگزاری انتخابات را دخالت دولت، حاکم محل، و متنفذین محلی تشکیل می داد. بعد از پایان انتخابات در بیشتر نقاط ایران، مجلس دوره ششم در ۱۹ تیرماه ۱۳۰۵ شمسی برابر با ۳۰ ذی حجه ۱۳۴۴ قمری گشایش یافت.

کتابنامه

- افشار، ایرج، خاطرات سردار اسعد بختیاری، تهران: بی‌جا: اساطیر، ۱۳۷۲
- امیر طهماسب، عبدالله. تاریخ شاهنشاهی اعلیحضرت رضاشاه پهلوی. بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا بلوشر، و پیرت، سفرنامه بلوشر. ترجمه کیکاوس جهانمداری. تهران: خوارزمی، ۱۳۶۶
- دولت آبادی، یحیی. حیات یحیی. ج ۴، تهران: عطایی، ۱۳۷۱
- شجیعی، زهرا. نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت: تا انقلاب اسلامی. ج ۳، تهران: سخن، ۱۳۷۲
- ضرفام بروجنی، جمشید. دولت‌های عصر مشروطیت. تهران: اداره کل قوانین، بی‌تا
- مجموعه قوانین موضوعه و مصوبات دوره پنجم تقنینیه. تهران: مجلس شورای ملی، بی‌تا.
- مکی، حسین، مصدق و نطق‌های تاریخی او در دوره پنجم و ششم تقنینیه. تهران: جاویدان، ۱۳۶۹
- _____ تاریخ بیست ساله ایران. ج ۴، تهران: علمی، ۱۳۷۴
- ملکی زاوش، حسین. دولتهای ایران در عصر مشروطیت. ج ۱، تهران: اشاره، ۱۳۷۰، ص ۲۰۲ و ۲۰۱ و ۲۱۲
- مجله خواندنیها. سال ۱۶. ش ۸۴.

مطبوعات

روزنامه شفق سرخ. س ۴. ش ۱۳۱-۱۳۰ (بهمن و اسفند، ۱۳۰۴)

_____ س ۵. ش ۱۴ (فروردین، ۱۳۰۵)

روزنامه اقدام. ش ۱۱ و ۱۲ (فروردین، ۱۳۰۵)

روزنامه اطلاعات. س اول. ش ۱ (تیر، ۱۳۰۵)

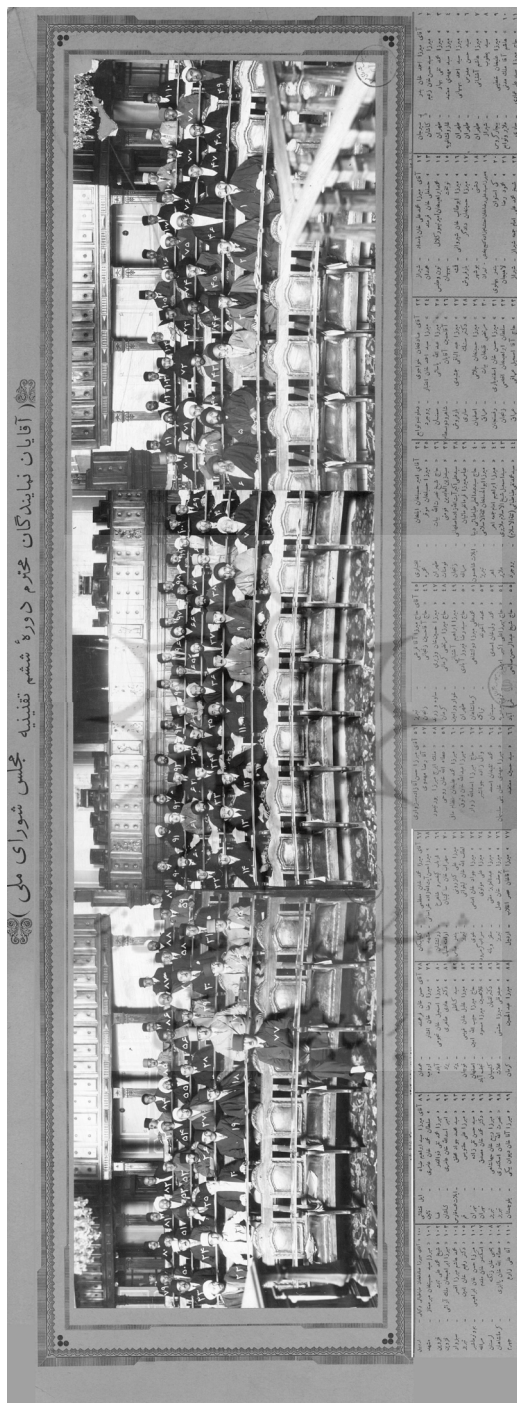
اسناد آرشیوی

سازمان اسناد ملی ایران. شماره سند ۱۱۸۶-۰۰۳۹۲۰۰. محل در آرشیو ۶۰۲ و ۲۱ آب ۱.

_____ شماره سند ۰۰۷۴۴-۰۰۲۹۰۰۰. محل در آرشیو ۱۳۴ و ۱ آب ۱.

_____ شماره ساده ۰۰۴۸۰-۰۰۲۹۶۰۰. محل در آرشیو ۵۲۶ پ ۳ آ ۱.

مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی. ۱۱۰ اعتبار نامه نمایندگان مجلس شورای ملی

پیام بهارستان / د، ۲، س، ۱، ش، ۱ و ۲ / پاییز و زمستان ۱۳۸۷